

МОТИВ І МЕТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

MOTIVE AND PURPOSE OF ADMINISTRATIVE OFFENCE

Ткаченко О.Р.,

*аспірант кафедри адміністративного
та господарського права
Запорізького національного університету*

Стаття присвячена дослідженню понять «мотив» і «мета». Проаналізовано поняття мотиву і мети, висловлені вченими з адміністративного, кримінального права та психології. Звернуто увагу на важливість визначення мотиву і мети в адміністративних правопорушеннях.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, суб'єктивна сторона, вина, мотив, мета.

Статья посвящена исследованию понятий «мотив» и «цель». Проанализированы понятия мотива и цели, высказанные учеными в сфере административного, уголовного права и психологии. Обращено внимание на важность определения мотива и цели в административных правонарушениях.

Ключевые слова: административное правонарушение, субъективная сторона, вина, мотив, цель.

The article investigates the notions of «motive» and «purpose». Author analyzed notions of motive and purpose made by administrative, criminal law and psychology researchers. Attention is paid to the importance of determining the motive and purpose of administrative offenses.

Key words: administrative offense, subjective aspect, fault, motive, purpose.

Постановка проблеми. Мотив і мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони, які мають місце в умисних правопорушеннях, але дані поняття не закріплені у нормативно-правових актах. Незважаючи на те, що вина є головною ознакою суб'єктивної сторони, деякі вчені доходять висновку, що вина не вичерпує всього змісту суб'єктивної сторони, а отже не повністю відображає її сутність, саме тому важливим є виділення мотиву і мети, адже більшість учених доходять висновку, що виявлення мотиву і мети правопорушення відіграє важливу роль при кваліфікації, а також впливає на призначення адміністративного стягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо мотиву і мети в адміністративному праві отримало відображення у працях Ю.С. Адушкіна, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, М.В. Макареїка, В.М. Манюхіна та ін. У кримінальному праві також досліджують питання, пов'язані з мотивом і метою. Досить цікавими з цього питання є праці М.І. Бажанова, П.С. Дагеля, В.А. Клименко, М.І. Мельник, В.В. Сташиса і В.Я. Тація.

Мета статті – більш ґрунтовно дослідити мотив і мету та довести важливість визначення мотиву і мети в адміністративних правопорушеннях.

Виклад основного матеріалу. Мотив і мета є психологічними категоріями. У психології їм приділено багато уваги, оскільки психологи дивляться в основу формування мотивів і мети. Науковець В.А. Аверін, аналізуючи поняття «мотив», приходять до висновку, що на питання «що таке мотив» одночасно відповідають питання «навіщо?», «для чого?», «чому?», «чому людина поводить себе саме так, а не інакше?». Найчастіше буває так, що те, що приймають за мотив, дає змогу відповісти тільки на одне або два з перерахованих питань, але ніколи – на всі.

В якості мотиву називалися найрізноманітні психологічні феномени. Це – наміри, уявлення, ідеї, почуття, переживання (Л.І. Божович); потреби, потяги, спонукання, схильності (Х. Хекхаузен); бажання, хотіння, звички, думки, почуття обов'язку (П.А. Рудик); морально-політичні установки і помисли (Г.А. Ковальов); психічні процеси, стани і властивості особистості (К.К. Платонов); предмети зовнішнього світу (А.Н. Леонтьєв); установки (А. Маслоу); умови існування (К. Вілліамс); спонукання, від яких залежить цілеспрямований характер дій (В.С. Мерлін) міркування, за яким суб'єкт повинен діяти (Ф. Годфруа). Взагалі, подібне різноманіття поглядів не повинно диву-

вати, якщо погодитися з тим, що сама поведінка людини дуже різноманітна.

Проте більшість психологів сходяться на тому, що найчастіше мотив – це або спонукання, або мета (предмет), або намір, або потреба, або властивість особистості, або її стан [1, с. 57-58].

Структура кожного конкретного мотиву виступає як підстава для дії, вчинку людини. Є.П. Ільїн виділяє у структурі мотиву 3 блоки:

1) блок потреб, що включає у себе біологічні, соціальні потреби і необхідне;

2) блок внутрішнього фільтра, який включає у себе надання переваги за зовнішніми ознаками, надання переваги внутрішньому (інтересам і схильностям), декларований моральний контроль (переконання, ідеали, цінності, установи, переконання), недекларований моральний контроль (рівень прагнення отримати що-небудь), оцінку своїх можливостей (тобто своїх знань, умінь, якостей), оцінку свого стану в даний момент, облік умов досягнення своїх цілей, передбачення наслідків своїх дій, вчинків, діяльності в цілому;

3) цільовий блок, куди входять мета щодо задоволення потреб і сам процес задоволення потреб.

До складу мотиву можуть входити один або декілька компонентів із того чи іншого блоку, один з яких може відігравати головну роль, а інші – допоміжну, супутню. Таким чином, у структурі мотиву знаходять відображення декілька причин і цілей. Крім того, таке розуміння мотиву дозволяє по-новому поглянути на так звану полімотивовану поведінку людини. По суті, підставою такої поведінки є не одна, а кілька причин, кілька компонентів, що входять у структуру мотиву.

Виділяють основні функції мотивів:

1) спонукаюча функція, яка характеризує енергетику мотиву, іншими словами, мотив викликає і обумовлює активність людини, її поведінку і діяльність;

2) направляюча функція, яка відображає спрямованість енергії мотиву на певний об'єкт, тобто вибір і здійснення певної лінії поведінки, оскільки особистість завжди прагне до досягнення конкретних цілей. Направляюча функція тісно пов'язана зі стійкістю мотиву;

3) регулююча функція, її суть полягає в тому, що мотив визначає характер поведінки і діяльності, від чого, у свою чергу, залежить реалізація в поведінці і діяльності людини або вузькоособистих (егоїстичних), або суспільно

значущих (альтруїстичних) потреб. Реалізація цієї функції завжди пов'язана з ієрархією мотивів. Регуляція полягає в тому, які мотиви виявляються найбільш значимими і, отже, найбільшою мірою обумовлюють поведінку особистості [1, с. 59-60].

У правових науках більшість учених сходяться на тому, що мотив і мета є факультативними ознаками суб'єктивної сторони і враховуються лише при кваліфікації протиправної дії або, якщо вони прямо зазначені у диспозиції статті. Вчені у сфері адміністративного права поділяють цю думку. Але необхідно звернути увагу на їхні думки щодо того, що є метою і мотивом.

У 80-ті роки ХХ століття радянські вчені В.М. Манюхін і Ю.С. Адушкін вважали, що вина – це ядро суб'єктивної сторони, в яку, в низці випадків, включаються ще мотив і мета діяння, але найчастіше ні мотив, ні мета ознаками складу не служать.

Мотиви як внутрішні спонукання суб'єкта до скоєння того чи іншого дисциплінарно-адміністративного проступку можуть бути різними: неправильно уявлення про суспільні чи державні інтереси, помилково зрозуміла доцільність, забуття загальнодержавних інтересів задля галузевих і місцевих, кар'єристські спонукання, юридичний нігілізм, корисливість тощо.

Мета як уявлення особи про бажані результати вчиненого ним діяння у вигляді дисциплінарно-адміністративного правопорушення теж різноманітна: прагнення прикрасити дійсний стан справ, надії на просування по службі, спроба ввести в оману вищі інстанції, отримання наживи, премій, різного роду пільг тощо [2, с. 99].

Мета в якості конструктивного ознаки складів адміністративних правопорушень використовується в невеликій кількості випадків. Мета – це уявний образ результату, до якого прагне винний, його уявлення про ті бажані наслідки, які повинні настати в результаті вчинення проступку. Як конструктивна ознака складу мета може називатися тільки тоді, коли діяння відбувається навмисне, тобто лише в умисних правопорушеннях [2, с. 83].

Нині питання визначення мотиву і мети є не менш актуальним.

Т.О. Коломоєць зазначає, що під мотивом адміністративного проступку розуміють ті внутрішні спонукання, які впливають на волю суб'єкта і якими керується суб'єкт проступку при його вчиненні. При цьому мотив не варто плутати з метою як певним результатом, до якого прагне правопорушник. Мета відображає уявну модель майбутнього, якої хотів би досягти суб'єкт проступку, діючи певним чином. Мотив і мета невіддільні від вольової поведінки, вони допомагають розкрити її психологічну природу. Якщо метою виступає нажива, то мотивом протиправних дій є особиста корисливість або жадоба [3, с. 171].

У свою чергу В.К. Колпаков також зазначає, що мета розуміється як уявний образ результату, до якого прагне винний, але В.К. Колпаков додає, що це також уявлення про ті бажані наслідки, що мають настати в результаті здійснення проступку. Щодо мотиву В.К. Колпаков також зазначає, що він є тим, що спонукає до дій. Це суб'єктивна реакція особи на об'єктивну реальність. Стан суб'єкта, який викликає його активність [4, с. 69]. Узагальнити цю думку можна на основі поняття, наданого М.В. Макареєм: мотив – це усвідомлювана причина, що спонукає винного до вчинення правопорушення, пов'язана із задоволенням його потреб [5, с. 125]. На думку М.В. Макареєва, мотив і мета в адміністративних правопорушеннях мають бути визначені. Тобто цілі і мотиви правопорушень мають бути:

- 1) доведені у справі про адміністративне правопорушення;
- 2) враховані при визначенні міри та виду адміністративної відповідальності;
- 3) піддані аналізу задля вивчення причин скоєння правопорушення [5, с. 125].

Отже, ознайомившись з думками вчених-адміністративістів, можна побачити, що немає суттєвих відмінностей у наданих ними поняттях мотиву та мети. Щодо мотиву всі вчені єдині у тому, що мотив – це те, що спонукає особу до дій, різні думки лише у тому, що саме спонукає особу, тобто це є внутрішні спонукання або усвідомлювана причина.

Щодо мети вчені солідарні. Вони вважають, що мета – це те, до чого або чого саме прагне особа, бажаний результат та усі пов'язані з ним наслідки.

Необхідно також звернути увагу на думки вчених у сфері кримінального права. Раніше вже була звернена увага, що В.М. Манюхін і Ю.С. Адушкін вважають вину ядром суб'єктивної сторони, в яку, в низці випадків, включаються ще мотив і мета. У свою чергу вчені у сфері кримінального права М.І. Мельник та В.А. Клименко також звертають увагу на зв'язок між мотивом і метою з одного боку та виною – з іншого. Вони зазначають, що мотивом і метою злочину визначається ступінь вини особи, оскільки мотив і мета не тільки дають можливість правильно зрозуміти психічний стан особи в момент вчинення злочину, виявити причини протиправної поведінки, а й точно визначити форму вини і ступінь суспільної небезпеки особи, і врешті-решт дати правильну оцінку вчиненому.

Вони звертають увагу на взаємозалежність мотиву і мети, тобто мотив – це не просто спонукання до дій, а спонукання усвідомлене, обумовлене бажанням досягнути певної мети [6, с. 160].

М.І. Бажанов, В.В. Сташис і В.Я. Тацій ще більш ґрунтовно досліджують питання мотиву і мети. Вони вважають, що мотив і мета відіграють важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони, оскільки вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони не вичерпує її змісту. Вони також вважають, що мотив допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого.

Мотив і мета як психічні ознаки характерні для будь-якої свідомої вольової поведінки людини. В їх основі лежать потреби, інтереси людини. Однак коли йдеться про мотив і мету, їхній зміст визначається антисоціальною спрямованістю.

Мотив – це спонукання до вчинення протиправної дії, а мета – це уявлення про суспільно небезпечний наслідок такої дії, про ту шкоду, що усвідомлює винний, яка настає для охоронюваних законом відносин і яка, проте, є для нього бажаною.

Мотив дає змогу визначити, чому особа вчиняє злочин, а мета – заради чого, на який результат спрямовано його суспільно небезпечну діяльність. Звідси очевидно, що, поперше, про мотив і мету злочину можна говорити лише у разі вчинення умисних злочинів. При цьому мета може бути тільки в злочинах, вчинюваних із прямим умислом, оскільки вона є свідченням бажання певного наслідку. По-друге, суб'єктивна сторона містить у собі не всі мотиви і мету, а тільки ті з них, що визначають суспільну небезпечність, антисоціальну спрямованість діяння, впливають на ступінь його тяжкості або на ступінь суспільної небезпечності особи винного.

Мотив і мета є самостійними психологічними ознаками суб'єктивної сторони, однак вони взаємозалежні, взаємопов'язані між собою і лише у своїй єдності можуть дати повне уявлення про спрямованість поведінки особи, наприклад, корисливий мотив і корислива мета в таких злочинах, як крадіжка, грабіж, шахрайство [7, с. 182-183].

Щодо того, що відносять до мотивів, у вчених-адміністративістів є дещо різні думки.

Т.О. Коломоєць зазначає, що в адміністративно-правовій літературі до внутрішніх спонукань (мотивів) частіш за все відносять корисливість, жадобу, помсту, хуліганські спонукання, кар'єризм тощо [3, с. 171].

В.К. Колпаков до мотивів відносить потреби та інстинкти, потяги, нахили, емоції, установки та ідеали. Він звертає увагу на те, що таке розуміння мотиву правопору-

шення дає підстави знайти мотивацію навіть у так званих «немотивованих проступках» [4, с. 69].

У кримінальному праві питанням класифікації мотивів приділено чимало уваги.

М.І. Бажанов, В.В. Сташис і В.Я. Тацій, даючи класифікацію мотивів, зазначають, що мотиви можуть мати різний характер:

- 1) низькі (наприклад, користь, помста, хуліганський);
- 2) такі, що не мають низького характеру (наприклад, жалість, співчуття, прагнення допомогти іншій людині тощо).

Мета також буває різною, наприклад: мета незаконного збагачення, мета приховати інший злочин, мета насильницької зміни конституційного ладу, мета збуту підроблених цінних паперів тощо [7, с. 183].

П.С. Дагель наводить власну класифікацію мотивів. Він виділяє:

- 1) «ниці», суспільно небезпечні, що розглядаються законом як обставини, що обтяжують відповідальність злочинця, а в деяких випадках є необхідними ознаками складу злочину:

1,1) політичні (антидержавні) мотиви низького характеру (в тому числі національна чи расова ворожнеча, помста за державну чи громадську діяльність тощо);

1,2) релігійні мотиви;

1,3) особисті «ниці» мотиви: а) корисливість; б) хуліганські спонукання; в) помста; г) сексуальні спонукання, пов'язані зі збоченою статевією потребою; д) боягузтво і легкодухність; е) кар'єризм; є) заздрість; ж) підлабузництво; з) захопленість злочинною діяльністю; і) так звані «дитячі» мотиви, тощо;

2) суспільно нейтральні, байдужі, в силу чого вони на відповідальність особи не впливають: а) образа у зв'язку з діями потерпілого або інших осіб; б) сором; в) захопленість будь-якими предметами або будь-якою діяльністю, позбавленою низького характеру; г) жалість і співчуття; д) матеріальна зацікавленість, позбавлена ознак корисливості, тощо;

3) суспільно корисні, позитивні, в силу чого вони розглядаються законом або можуть розглядатися судом як обставини, що пом'якшують відповідальність:

3,1) мотиви, пов'язані з політичними і соціальними інтересами особистості (захист державних або громадських інтересів від суспільно небезпечного посягання; науковий інтерес; альтруїзм, тощо);

3,2) особисті мотиви: а) захист особистих прав та інтересів від суспільно небезпечного посягання; б) споріднені і дружні почуття, тощо.

За процесом формування мотиви злочинів можуть бути:

- 1) ситуативними;
- 2) випадковими;
- 3) особистісними;
- 4) стійкими.

Дагель також виділяє протилежні мотиви або контрмотиви, що перешкоджають здійсненню певних дій (наприклад, небажання настання можливих наслідків, страх перед відповідальністю тощо) і відбувається боротьба мотивів [8, с. 198].

Як вже зазначалося, багато думок з приводу класифікації мотивів можна пояснити різноманітністю поведінки людини, саме тому класифікація мотивів є різною.

Психолог В.А. Аверін зазначає, що, наприклад, з точки зору потреб виділяють біологічні та соціальні мотиви, мотиви досягнення до результату й уникнення невдачі, самоповаги і самоактуалізації.

Залежно від стимулів, які викликані потребами, виділяють зовнішні і внутрішні мотиви.

Виділення особистих і суспільних мотивів, егоїстичних і суспільно-значущих, ідейних і моральних пов'язано з установками особистості.

Розрізняють мотиви за видами діяльності: мотиви спілкування і гри, навчання та професійної діяльності.

За часом прояву мотиви поділяють на: постійні (діють протягом тривалого відрізка життя), ситуативні (обумовлені змістом і тривалістю ситуації) і короточасні (протягом обмеженого інтервалу часу) [1, с. 61].

Висновки. Отже, більшість учених сходяться на думці, що мотив і мета мають значення лише тоді, коли на них є посилення у статтях кодексів. Учені у сфері адміністративного (В.М. Манюхін і Ю.С. Адушкін) та кримінального права (М.І. Бажанов, В.В. Сташис і В.Я. Тацій) доходять до спільного висновку, що мотив і мета можуть мати місце лише у разі умисного вчинення протиправної дії. Отже, саме це є головною причиною, чому мотив і мета вважаються факультативними ознаками, оскільки у разі вчинення протиправної дії з необережності мотив і мета виключаються. Але В.К. Колпаков зазначає, що мотив можна знайти навіть у так званих «немотивованих проступках».

В цілому, ознайомившись з думками вчених щодо мотиву і мети, можна зробити висновок, що:

а) мотивом є внутрішні спонукання які впливають на волю (тобто рішучість) і якими керується суб'єкт при вчиненні певної протиправної дії, з бажанням досягнути певної мети;

б) метою є певний (бажаний) результат, до якого прагне правопорушник, при цьому усвідомлюючи аморальність і протиправний характер дій, які є необхідними для цього результату.

Усі вчені сходяться в тому, що мотив і мета є взаємопов'язаними і взаємозалежними.

Ознайомившись ще й з психологічним тлумаченням мотиву, можна побачити, що вони (мотив, а також мета (цільовий блок), яка входить у мотив) є досить важливими, оскільки при вчиненні певних дій (зокрема правопорушення чи злочину) особа керується певним мотивом і метою, оскільки більшість дій (зокрема й протиправних) є заздалегідь спланованими. Мотив і мета по суті є початковою точкою, оскільки потреби, схильності, бажання, тобто внутрішні спонукання (мотив) є основним рушієм, пізніше ці внутрішні спонукання можуть під впливом певних чинників втілитися у бажаний результат, тобто отримання чого-небудь (мета), і пізніше це може перерости в рішучість до вчинення дій з бажанням настання певних наслідків, які призведуть особу до бажаного результату (прямий чи непрямий умисел, тобто вина).

М.І. Бажанов, Т.О. Коломоєць, В.А. Клименко, М.І. Мельник, В.В. Сташис та В.Я. Тацій зазначають, що мотив і мета допомагають розкрити психологічну природу і психічний стан правопорушника. Я цілком погоджуюся із цим твердженням, оскільки мотив і мета є важливими ознаками суб'єктивної сторони, які допомагають краще розкрити рішучість, взагалі особистість особи та її світогляд. Це, перш за все, є важливим для розуміння, чи здатна особа вчинити теж саме (або інше протиправне) діяння знов у майбутньому чи, навпаки, особа назавжди відмовиться від даного способу задоволення бажань, та чи вчинила особа те, що хотіла, оскільки, можливо, особа переслідувала зовсім інші цілі, ніж ті, на які вказує об'єктивна сторона. Тому я вважаю, що мотив і мета у більшості правопорушень є не менш важливими ознаками, ніж вина.

Проблема полягає лише в тому, що немає методик визначення мотивів і мети правопорушення, особи які розслідують справи в більшості випадків звертають увагу лише на об'єктивну сторону та на відношення особи до вчиненого (тобто вину). Саме це є причиною того, чому мотив та мета не мають нормативного закріплення у законах. Особи, які розслідують справи, мають бути досить уважними, допитливими, мати більш-менш повну інформацію про правопорушника, його зв'язки та його активність до вчинення правопорушення, володіти психологічними навичками, а також, у найкращому випадку, володіти інтуїцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аверин В.А. Психология личности : учебное пособие / В.А. Аверин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89 с.
2. Манюхин В.М. Административная ответственность в СССР / В.М. Манюхин, Ю.С. Адушкин. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1988. – 168 с.
3. Коломоець Т.О. Адміністративне право України / Т.О. Коломоець. – К. : Істина, 2010. – 480 с.
4. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
5. Макарейко Н.В. Административное право : конспект лекций / Н.В. Макарейко. – М. : Высшее образование, 2009. – 189 с.
6. Мельник М.І. Кримінальне право України: Загальна частина / М.І. Мельник, В.А. Клименко. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
7. Бажанов М.І. Кримінальне право України: Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
8. Дагель П.С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1974. – 243 с.